

PRAVNI ŽIVOT

ČASOPIS ZA PRAVNU TEORIJU I PRAKSU

Prvi broj časopisa za pravnu teoriju i praksu »Pravni život« izašao je 1952. godine kao zajedničko glasilo udruženja pravnika NR Srbije i NR Bosne i Hercegovine. Iste godine, kao izdavač, uključuje se i Udruženje pravnika Crne Gore.

Kao zajedničko izdanje sva tri udruženja časopis izlazi do 1960. godine, kada se izdvaja Udruženje pravnika Crne Gore i pokreće svoj časopis »Pravni zbornik«. Godine 1969. to isto čini Udruženje pravnikā Bosne i Hercegovine i pristupa izdavanju svog glasila »Pravna misao«.

Od 1969. godine »Pravni život« izlazi kao glasilo Saveza udruženja pravnikā SR Srbije, nastavljajući započeti kontinuitet od osnivanja.

U proteklom periodu do 1980. godine, urednici »Pravnog života« su bili: Mihailo Đorđević (1950—1969), Živojin Aleksić (1969—1975) i Milan Petrović (1975—1980).

»Pravni život« nastavlja i posle 42 godine svog izlāženja da podstiče i unapređuje pravnu misao i, kao što njegov naziv nagoveštava, da poklanja najveću pažnju svemu onome što se u pravnom životu zbiva na jugoslovenskom prostoru.

Broj 7—8/1992 / Godina XLII / Knjiga 399
str. 943 — 1150

Beograd

Stevan LILIĆ

OLAKO DONOŠENJE USTAVA

»Što se grbo rodi, vrijeme ne ispravi«

Valtazar Bogišić

I. UPOTREBA PAMETI

1. *Pravnička tradicija.* Retka je privilegija pravne nauke da svoje »referentne modele« i visoke profesionalne standarde može naći kako u biblijskim mudrostima i antičkim sentencama, tako i u pravnim institucijama devetnaestog, i naučnim dostignućima dvadesetog veka. Posebna je privilegija naše pravne nauke što se može pozvati i na sopstvene referentne izvore i radove, među kojima naročito mesto zauzimaju *Zakonik cara Dušana*, *Imovinski zakonik Crne Gore Valtazara Bogišića* i dela *Slobodana Jovanovića*. Ovo tim pre, što se u ovim teškim trenucima, kako bi se okrenuli budućnosti, moramo prethodno okrenuti sebi i našoj »istorijskoj pameti«.

2. *Valtazar Bogišić.* U našoj zakonodavnoj misli i praksi, nadmašan uzor i siguran putokaz predstavlja *Opšti imovinski Zakonik za Knjaževinu Crnu Goru Valtazara Bogišića*, koji u posebnoj VIII Glavi (čl. 987—1031) sadrži »Neke zakonjačke (pravničke) izreke i postavke koje, i ako ne mogu zakona ni preinačiti, ni zamijeniti, mogu mu, ipak, objasniti razum i smisao (podvukao SL)«. Tu je naveden i čuveni član 1006. koji glasi »ŠTO SE GRBO RODI, VRIJEME NE ISPRAVI — što je s početka nezakonito, to samim vremenom zakonito ne postaje.«¹ Iako je prošlo više od jednog veka, za nas je i ovom današnjom prilikom, kada se raspravlja o Radnoj verziji teksta Ustava tzv. Treće Jugoslavije, od posebnog značaja okolnost da je povodom proglašavanja Bogišićevog Zakonika, Crnogorski vladar istakao značaj i ulogu kritičke pravničke misli i struke za »pravilan razvitak naroda i država«.

»MI, NIKOLA PRVI, PO MILOSTI BOŽJOJ, KNJAZ I GOSPODAR CRNE GORE, dajemo na znanje i objavljujemo:

Dr Stevan Lilić, profesor Pravnog fakulteta u Beogradu.

* Profesor Lilić je posle održane diskusije, redigovao i dopunio izlaganje sa kojim je učestvovao na skupu. U njemu, on se osvrnuo i na rasprave vođene u široj javnosti.

¹ Valtazar Bogišić: *Opšti imovinski Zakonik za Knjaževinu Crnu Goru*, Državna štamparija, Cetinje, 1888. Posebno fototipsko izdanje, Obod, Cetinje, 1980.

— Pošto se posljednji rat — u kome još jednom u potpunom sjaju zablista nesakrušeno crnogorsko junaštvo — svrši mirom koji Crnoj Gori donese, uza znatno raširenje granica, i konačno opšte priznanje samostalnosti, kao potpuno nezavisne jevropske države;

— pošto Vlada Naša, preuze privlačne mjere da umnoži proizvodnju Zemlje u svijem glavijem izvorima njenim;

— pošto se postara da se provedu putovi, i urede drugi načini kojima se olakšava saobraćaj između pojedinih krajeva države, i sa inostranim svijetom;

— pošto se u svim gotovo granama državne uprave uvedoše nove naprednije uredbе, ili se usavršiše predašnje;

Uvjereni budući:

— da ništa tako ne unapređuje pravilan razvitak naroda i država, da im ništa tako ne utvrđuje blagostanje, kako dobro uređeno, svud i za svakog jednako pravosuđe,

— *načosmo se pobuđeni, da, u zakonotvornoj radnji Našoj, obratimo osobitu pažnju pravosudnoj struci (podvukao S. L).²*

II. OLAKO DONOŠENJE USTAVA

1. *Pet dana na Žabljaku.* Osim što po prirodi stvari budi profesionalnu i opštu radoznalost zbog brojnih političkih i pravnih dilema koja otvara, Radna verzija Ustava Savezne Republike Jugoslavije zainteresovala je stručnu i širu javnost i zbog neuobičajene okolnosti da je za izradu teksta zvanične Radne verzije, bilo potrebno svega *pet dana*: »Na Žabljaku su, minule sedmice, eksperti zaista ekspertski obavili posao: samo za pet dana sastavili su ono za šta je obično potrebno i više meseci, pa i godinu — Radnu verziju Ustava nove Jugoslavije, u deset odeljaka i 140 paragrafa. Do tog dokumenta došlo se u rekordnom roku ne samo zbog stručnog umeća dr Ratka Markovića, dr Vladana Kutlešića, Njegovana Kljajića (iz Srbije), mr Zorana Žižića, dr Ranka Milovića, Milana Vešovića, Miodraga Vukotića i Dragana Šoća (iz Crne Gore), već po-

² Valtazar Bogišić: *Opšti imovinski Zakonik za Knjaževinu Crnu Goru*, str. 1—11.

»Ovako zamišljen i izrađen Opšti imovinski zakonik mogao je nastati samo na temelju dubokog naučnog proučavanja i razrade cjelokupnog razvitka i pravnog sistema i života Crne Gore (...). Pored svega toga, on je na temelju specijalno sačinjenog upitnika sa oko 2000 pitanja 1872. godine izvršio anketu i prikupio odgovore najboljih poznavalaca običajnog prava Crne Gore koji su obuhvatili cjelokupnu oblast pravnog života, uz njihovo poređenje sa običajnim pravima Hercegovine i jednog dijela albanskih plemena.« (Tomica Nikčević: *Opšti imovinski zakonik u istoriji kodifikacije prava u Crnoj Gori*, Opšti imovinski Zakonik za Knjaževinu Crnu Goru, posebno fototipsko izdanje, Obod, Cetinje, 1980, str. 15).

najpre zbog neophodnosti da Srbija i Crna Gora što pre uobliče svoju težnju za nastavkom zajedničkog života, ali i zbog jasnih političkih odrednica. One su bile zapisane u Osnovama uređenja i funkcionisanja Jugoslavije kao zajedničke države, prihvaćenim u obe republike. Ustavopisci su i sami rekli da im na osnovu toga predstoji samo normativna razrada, odnosno prenošenje političkih opredeljenja u pravni jezik kakav je potreban najvišem zakonu jedne zemlje. (...) Posle razmatranja dokumenata u ustavnim komisijama dve republike, verovatno je i da će uslediti novi zajednički dogovor, pre usvajanja najvišeg pravnog akta nove savezne države. Gde će se i kada odigrati svečani, konačni čin proglašenja, znaće se — prema izjavama zvaničnika o potrebi da se s tim požuri — veoma brzo.³ Ipak, moglo bi se reći da je u periodu od 13. do 27. aprila vođena svojevrsna javna rasprava. Sa jedne strane, »javna rasprava« vođena je u dnevnoj štampi, a sa druge, o tekstu novog Ustava SRJ organizovane su dve stručne rasprave: na Pravnom fakultetu u Beogradu (24. aprila), kao i na stručnoj tribini »Forum iuris« (u okviru Udruženja pravnika Srbije) u saradnji sa časopisom »Pravni život« (25. aprila).

2. *Deset dana za »javnu raspravu« o Radnoj verziji.* Kako od objavljivanja Radne verzije do usvajanja ustava, procedura ukupno nije trajala ni petnaestak dana, to je i »javna rasprava«, u stvari trajala svega *deset dana* (tj. od 13. aprila kada je u štampi objavljen tekst Radne verzije, do 23. aprila kada je na sednicama skupština Srbije i Crne Gore utvrđen Predlog Ustava). Kako ovakva »javna rasprava« predstavlja bitno odstupanje od dosadašnje uobičajene prakse donošenja ustavnih dokumenata⁴, to se može reći da prave javne rasprave o Ustavu Savezne Republike Jugoslavije nije ni bilo. Zapravo, Radna verzija Ustava SRJ prihvaćena je na sednici Narodne skupštine Republike Srbije, odnosno Skupštine Crne Gore (četvrtak) 23. aprila 1992. godine, a proglašenje Ustava zakazano je za (ponedeljak) 27. aprila 1992. godine.

3. *Tri dana za »javnu raspravu« o Predlogu.* Ova »olaka brzina nisanja ustava«, preneti je i na »olaku proceduru njegovog usva-

³ Biljana Čpajak: *Otklonjene mnoge ustavne dileme o novoj državi — Još se ne zna ko će komandovati vojskom*, »Politika«, Beograd, 5. april 1992, str. 9.

⁴ Primera radi, u vezi sa javnom raspravom o amandmanima na Ustav Socijalističke Republike Srbije, tokom 1988. godine organizovano je više većih savetovanja i stručnih rasprava, između ostalih: *Ustavna reforma u SR Srbiji — šta menjati u Ustavu SR Srbije* (Rasprava organizovana od strane Sekcije Marksističkog centra Centralnog komiteta Saveza komunista Srbije za razvoj političkog sistema, 28. septembar 1988), Marksistička misao (tematski broj), Beograd, br. 5, 1988; *Promene Ustava SR Srbije* (Referati za savetovanje, 6—7. oktobar 1988), Pravni fakultet — Institut za pravne i društvene nauke, Beograd, 1988; *Promene Ustava SFRJ i Ustavni položaj SR Srbije* (Tematski broj), Pravni život, br. 5—6, Beograd, 1988; *Promene Ustava SR Srbije* (tematski broj), Opština, Beograd, br. 9—10, 1988, i dr.

janja»: za svega deset dana od prvog razmatranja Radne verzije od strane nadležnih skupštinskih odbora (13. aprila), skupštine Srbije i Crne Gore usvajaju Predlog Ustava SRJ (23. aprila), i svega tri dana kasnije, tj. 27. aprila 1992. godine, Savezno veće Skupštine Jugoslavije i formalno proglašava Ustav Savezne Republike Jugoslavije: za raspravu je, dakle, ostao »Veliki petak«, »Velika subota« i »Uskršnja nedelja«⁵.

III. EKSPRESNI POSTUPAK

1. *Hronologija događaja.* S obzirom da se u odnosu na novi ustav praktično odustalo od javne rasprave i pristupilo jednom »ekspresnom postupku« izrade i njegovog donošenja, čini se celishodnim dati detaljniji osvrt na *hronologiju* donošenja Ustava Savezne Republike Jugoslavije.

2. *Osnove uređenje i funkcionisanja Jugoslavije kao zajedničke države.* Nova državna zajednica najavljena je na sastanku delegacija Srbije i Crne Gore održanom 5. februara 1992. godine u Beogradu.⁶ Na sastanku najviših predstavnika republika Srbije i Crne Gore održanom u Titogradu 12. februara, dve delegacije usvojile su dokument »Osnove uređenja i funkcionisanja Jugoslavije kao zajedničke države«, u kojem se, između ostalog, konstatuje: »Zajednička država obezbeđuje kontinuitet Jugoslavije i ima svoje simbole (zastavu — jugoslovensku trobojku; himnu — »Hej Sloveni«, grb — koji bi se utvrdio ustavnim zakonom). Zajednička država i njene članice su republike. Glavni grad zajedničke države je Beograd. Zajednička država počiva na sledećim načelima: 1. Ravno-pravnost (republika, odnosno građana); 2. Dobrovoljnost članica (sa pravom na samoopredeljenje); 3. Otvorenost (za pristupanje drugih članica); 4. Teritorijalni integritet; 5. Garancija univerzal-

⁵ »Žureći da obavi neodložne poslove pred proglašavanje Ustava treće Jugoslavije« i čuje reč onih koji čine okrnjene skupštinske domove, Skupština preostale Jugoslavije nije za taj neodložni posao iskoristila ni petak, ni subotu (kao dva slobodna dana posle jučerašnjeg izjašnjenja skupština Srbije i Crne Gore), već baš Uskrs. (...) Narod u čiju visprenost, uprkos onšte apatije, ipak ne treba sumnjati, nazveće taj Ustav Uskršnjim, jer je 27. april, osim što je ponedeljak, i drugi dan Uskrsa.« (B. Matić: *Ustav i Uskrs*, »Politika«, Beograd, 25. april 1992, str. 10).

⁶ Prema izveštajima iz štampe, na sastanku predstavnika Republike Srbije i Republike Crne Gore održanom u Beogradu: »Razmotrena su glavna pitanja rešavanja jugoslovenske državopolitičke krize. (...) Postignuta je potpuna saglasnost u opredeljenju za zajedničku državu, kojom će se obezbediti kontinuitet Jugoslavije. (...) Dogovoreno je da predstavnici dveju skupština odmah imenuju zajedničku grupu sa zadatkom da pripremi osnove ustavnog uređenja zajedničke države, koje će biti razmatrane iduće nedelje u Titogradu.« (*Sastanak predstavnika Srbije i Crne Gore — Potpuna saglasnost*, »Borba«, Beograd, 6. februar 1992, str. 4).

nih prava i sloboda; 6. Vladavina prava, podjela vlasti i višestranačka demokratija; 7. Jedinствено tržište (samostalnost privrednih subjekata); 8. Samostalnost organizacije vlasti u republikama«. ⁷

3. *Izjave članova ekspertne grupe.* U izjavi koju je u svojstvu člana radne grupe za izradu »Osnova uređenja« dao za štampu, prof. dr Ratko Marković je, između ostalog, istakao: »Ideja neprekinutog postojanja Jugoslavije (kontinuiteta), na kojoj se temelji i dokument obnarodovan u Titogradu, privlačna je zbog svojih prednosti. Naime, ona ima onu istu privlačnu snagu kao 1918. godine (...). Očuvanjem Jugoslavije izbegava se da dve države (Srbija i Crna Gora) koje formalnopravno imaju paternalitet (očinstvo) nad Jugoslavijom i koje su svoju novovekovnu državnost afirmisale formalnopravo u XIX veku, prolaze kroz *ad hoc* proceduru za priznavanje«. ⁸ Osim toga, u izjavi za štampu dr Vladan Kutešić, između ostalog, ističe: »Iz ove skice predloga za novo ustavno uređenje, može se zaključiti da su načela nove države predložena upravo na principima struke. (...) S obzirom da takva država, to se već iz ovog papira vidi, ima karakteristike proverenog klasičnog federalnog modela, i ako se načela budu poštovala, to će biti stabilna država. (...) Neću da ulazim u sociološki, kulturni, nacionalni aspekt, ali međunarodnopravni kontinuitet obezbeđuje nam da nemamo potrebu za međunarodnim priznanjem u članstvo međunarodnih organizacija«. ⁹

⁷ U razgovoru u Titogradu učestvovali su:

a) Crna Gora: mr Momir Bulatović (predsednik Predsedništva CG); dr Risto Vukčević (predsednik Skupštine CG); dr Branko Kostić (potpredsednik Predsedništva SFRJ); Milo Đukanović (predsednik Vlade CG); mr Zoran Žižić (Podpredsednik Vlade CG);

b) Srbija: Slobodan Milošević (Predsednik Republike Srbije); Aleksandar Bakočević (predsednik Narodne skupštine RS); dr Borisav Jović (član Predsedništva SFRJ); dr Radoman Božović (predsednik Vlade RS) i dr Vladan Kutešić. (izvor: D. Vuković, S. Vukašinović: *Kamen temeljac nove Jugoslavije*, »Borba«, Beograd, 13. februar 1992, str. 4).

⁸ Dragan Kabadajić: *Očevi su poznati — Razgovor sa Prof. dr Ratkom Markovićem*, »Politika ekspres«, Beograd, 27. februar 1992, str. 8.

Istim povodom, prof. R. Marković takođe ističe: »Nezavisna Srbija je bolja garancija nacionalnog cilja i ona bi donela više dobra svojim građanima od zajedničke države u kojoj nije u punoj meri ostvareno načelo dobrovoljnosti, u kojoj jedan član ima kompleks inferiornosti, ili onaj superiornosti.«

U nešto ranijoj izjavi za javnost, Prof. R. Marković izričito ističe: »Crna Gora jeste večiti i prirodni saveznik, ali Srbija neće zajednicu dve države surevnjive na svoju državnost, jer takve zajednice nemaju perspektivu (podvukao — SL).« (D. Bisenić, C. Milivojević: *Nezavisna država, nikakva asocijacija — Intervju: dr Ratko Marković, profesor Pravnog fakulteta u Beogradu*, »Borba«, Beograd, 3. februar 1992, str. 11).

⁹ C. Milivojević, D. Bisenić: *Postoje uslovi za stabilnu državu — Razgovor sa povodom: dr Vladan Kutešić, jedan od idejnih tvoraca projekta Treće Jugoslavije o zajedničkoj državi Srbije i Crne Gore*, »Borba«, Beograd, 27. februar 1992, str. 9.

4. *Utvrđivanje teksta Radne verzije i Predloga.* Integralni tekst Radne verzije Ustava Savezne Republike Jugoslavije objavila su 13. aprila 1992. dva vodeća dnevna lista.¹⁰ Ustavni odbori Narodne Skupštine Srbije i Skupštine Crne Gore prihvatili su 13. aprila 1992. godine (na odvojenim sednicama) Radnu verziju Ustava Savezne Republike Jugoslavije.

4.1. *Skupština Srbije.* »Uprkos brojnim primedbama, uglavnom poslanika opozicije, Ustavni odbor Skupštine Srbije juče je u načelu prihvatio predloženu Radnu verziju Ustava buduće Jugoslavije. Ponuđenu verziju ustavnog teksta usaglasila je zajednička Radna grupa Srbije i Crne Gore, a Odbor je, bez bitnijih izmena usvojio i osnovne odredbe Ustava. (...) U raspravi o članovima ustava pojedinačno nije usvojen predlog da u »naslovu« piše samo »Ustav Jugoslavije«, tako da je ostala predložena verzija »Ustav Savezne Republike Jugoslavije«. Za drugi član pronađen je kompromis među tri predloga, pa je drugi stav ovog člana »omekšan« izmenom da budućoj Jugoslaviji mogu pristupiti »druge republike članice«, a ne kao što je prethodno predviđeno »druge države kao republike članice.« Odbačen je predlog da se ovaj stav dopuni rečenicom »i federalne jedinice srpskog naroda«.¹¹

4.1.1. U izveštaju sa sednice Skupštine Srbije, između ostalog, rečeno je i sledeće: »Vojislav Koštunica (Narodni poslanik Demokratske stranke — primedba S.L.) smatrao je da su Srbija i Crna Gora u potpuno novoj ustavnoj i političkoj situaciji zbog čega bi ustav morala da donese Ustavotvorna skupština, a ne »nelegitimno i nelegalno telo kao što je Savezno veće Skupštine SFRJ«. Zamerio je i na nepoštovanju važećeg Ustava Jugoslavije koji predviđa drugačiju proceduru promene najvišeg pravnog akta, zatim što u pisanju ustava nisu učestvovali predstavnici svih, već samo jedne političke stranke, čime je dovedena u pitanje suverenost ustavotvorne skupštine. Koštunica je upozorio da se »ponovo vraća pravo veta«, tako da u skupštinskom odlučivanju presudnu ulogu imaju federalne jedinice«.¹²

4.1.2. »Vladan Kutlešić (Savetnik Predsednika Republike Srbije — primedba SL), jedan od trojice ustavopisaca iz Srbije, istakao je da Ustavotvorna skupština nije jedini demokratski način donošenja Ustava, dodavši da je u predviđenoj proceduri »legalitet na strani Saveznog veća«, dok republičke skupštine »imaju i legalitet i legitimitet«. Nije osporio da su ustav pisali eksperti jedne partije,

¹⁰ Radna verzije Ustava Savezne Republike Jugoslavije, »Politika«, Beograd, 13. april 1992; Radna verzije Ustava Savezne Republike Jugoslavije: Nova država — Srbija i Crna Gora, »Borba«, Beograd, 13. april 1992, str. 15—18.

¹¹ V. Ilić: *Prihvaćena radna verzija*, »Borba«, Beograd, 14. april 1992, str. 7.

¹² Isto.

ali je zatražio da mu se »pokaže ijedna odredba ideološke sadržine«. ¹³

4.1.3. »Odsustvo ustavne mogućnosti za teritorijalne autonomije, Ratko Marković (član Ekspertne grupe — primedba SL) je objasnio da to treba da regulišu republički ustavi. Za Crnu Goru je rekao kako je »osetljiva na eventualne posesivne aspiracije Srbije, pa se stoga isključuje mogućnost donošenja ustava na Ustavotvornoj skupštini, jer i Crna Gora želi da u tekst ustava budu zapisani i njeni predlozi«. ¹⁴

4.2. *Skupština Crne Gore.* »Ekspertski tim Komisije za ustavna pitanja Skupštine Crne Gore na zajedničkom sastanku sa »ustavopiscima« iz ove republike, podržalo je Radnu verziju Ustava Savezne Republike Jugoslavije, uz određene načelne i konkretne primedbe. Komisija smatra da u radnoj verziji ustavnog teksta dobrovoljnost udruživanja republika članica nije dovoljno izražena, odnosno da je nedovoljno jasno data mogućnost pristupa drugih država kao članica savezne države. Traži se, između ostalog, da se preciznije izrazi pojam suverenosti (...). Od konkretnih primedbi, kojih ima tridesetak, bitno je istaći onu koji se odnosi na pitanje zastave i himne. Naime, ekspertski tim je mišljenja da to pitanje ne treba uređivati ustavom, već zakonom, kao što je slučaj sa državnim grbom. (...) Prema već utvrđenoj proceduri, ekspertski timovi nadležnih tela srbijanske i crnogorske skupštine, trebalo bi da još jednom »pročešljaju« ustavni tekst do forme nacrtu koji bi bio ponuđen skupštinama Srbije i Crne Gore«. ¹⁵

4.2.1. »Juče je Komisija za ustavna pitanja Skupštine Crne Gore razmatrala radnu verziju ustava koja je u nekim detaljima drugačija od one koja je objavljena juče u »Borbi«. Član radne grupe iz Crne Gore koji je učestvovao u pisanju radne verzije ustava na Žabliaku, Dragan Šoć iz Narodne stranke, skrenuo je pažnju članovima komisije da je po tom pitanju imao drugačije mišljenje. Šoć je, polazeći od političkih opredeljenja svoje stranke, bio nezadovoljan odredbom »suverena« uz republike članice, državljanstvom i načinom biranja poslanika u Veću republika«. ¹⁶

5. *Zakazivanje sednica.* Neuobičajena brzina u proceduri usvajanja novog ustava, ispoljena je i u vezi sa zakazivanjem sednica nadležnih organa i tela.

5.1. *Ustavni odbori.* U pojedinim dnevnim listovima 11. aprila, rasprava o Radnoj verziji Ustava SRJ na Odboru za ustavna pitanja Skupštine Srbije najavljena je za 13. april: »Da se utvrdi nacrt budućeg najvišeg pravnog akta zajedničke države Srbije i Crne Gore, predložila je sredinom minule sedmice (posle dvodnevnog zaseda-

¹³ Isto.

¹⁴ Isto.

¹⁵ D. Vuković: *Precizirati pojam suverenosti*, »Borba«, Beograd, 14. april 1992, str. 7.

¹⁶ Isto.

nja) radna grupa ustavnog odbora, sastavljena od pet poslanika i tri eksperta (koji su prethodno učestvovali u pisanju radne verzije Ustava na Žabljaku).¹⁷

5.2. *Radna verzija Ustava.* Slično je bilo i sa zakazivanjem sednica republičkih skupština na kojem je utvrđen tekst Radne verzije Ustava SRJ: »U Beogradu su juče (tj. 17. aprila — primedba SL) vođeni razgovori delegacija Srbije i Crne Gore u kojima su učestvovali Predsednik Republike Srbije i predsednik Predsedništva Crne Gore (...) Učesnici sastanka su informisani da su Ustavni odbor Narodne Skupštine Republike Srbije i Ustavna komisija Skupštine Crne Gore utvrdili usaglašen tekst Nacrta Ustava Jugoslavije i da su predsednici skupština, Aleksandar Bakočević i dr Risto Vukčević zakazali sednice skupština za četvrtak 23. april na kojima će biti utvrđen Predlog Ustava Savezne Republike Jugoslavije«.¹⁸

5.3. *Predlog Ustava.* »Kasno sinoć, Narodna Skupština Srbije ubedljivom većinom glasova utvrdila je Predlog Ustava SRJ. Za Predlog najvišeg pravnog akta buduće zajedničke države Srbije i Crne Gore, glasala su 153 poslanika, protiv je bilo 29, a tri se uzdržalo. Skupština Crne Gore, takođe kasno sinoć, usvojila je Predlog Ustava SRJ. Od 120 poslanika republičkog parlamenta bilo je prisutno 90. Za Predlog Ustava izjasnilo se 87 poslanika, jedan je bio protiv, a dva uzdržana«.¹⁹

5.4. *Proglašenje Ustava.* Na sličan način utvrđen je (20. aprila) i dan održavanja sednice Saveznog veća Skupštine Jugoslavije: »Savezno vijeće Skupštine Jugoslavije razmotriće nacrt, utvrditi predlog i proglasiti Ustav buduće Savezne Republike Jugoslavije sastavljene (zasad) od Srbije i Crne Gore. Sve na istoj sjednici 27. aprila«.²⁰ Uoči proglašenja, u štampi je komentarisano: »Bez obzira na zloradost onih koji se pitaju da li će danas u Skupštini SFRJ biti održano »opelo ili krštenje«, i drugih koji patetično uzvikuju da je reč o istorijskom datumu »pravednog i odabranog naroda« — današnji čin proglašenja Ustava zajedničke države Srbije i Crne Gore primeren je vremenu u kojem živimo. (...) Odsustvo ikonografije koja obično prati čin proglašenja ustava, u ovom vremenu razumljivo je. Na temu novog ustava izrečeno je mnoštvo primedbi od kojih su najozbiljnije stizale i od najpozvanijih — pravnika«.²¹

¹⁷ Biljana Čpajak: *Šta piše u radnoj verziji Ustava — Nova država Savezna Republika Jugoslavija*, »Politika«, 11. april 1992, str. 1.

¹⁸ *O novoj, saveznoj državi* (Tanjug), »Borba«, Beograd, 18—19. april 1992, str. 9.

¹⁹ I. Anojičić, R. Ranković, D. Stevanović: *Utvrđen Predlog ustava zajedničke države*, »Politika«, 24. april 1992, str. 1.

²⁰ D. Vučinić: *Proglašenje Ustava nove Jugoslavije — Hitno i ustavno*, »Borba«, Beograd, 21. april 1992, str. 7.

²¹ Verica Rušpar: *Danas u Skupštini SFRJ — Proglašenje Ustava nove države*, »Politika«, Beograd, 27. april 1992, str. 5.

IV. JAVNA RASPRAVA

1. *Dnevna štampa*. Osim što javna rasprava formalno i nije bila proglašena, »ekspresna ustavna procedura« imala je za posledicu da su se događaji odvijali »filmskom brzinom«, čime je praktično onemogućeno vođenje javne rasprave u pravom smislu reči. Ipak, u kratkom vremenu od objavljivanja teksta Radne verzije (tj. 13. aprila), pa do usvajanja Ustava (tj. 27. aprila), u dnevnoj štampi pojavio se jedan broj napisa pravnih i drugih stručnjaka. U tom smislu, od ukupno četiri politička dnevna lista u Srbiji, tri su se (za razliku od ranije prakse) opredelila samo za »izveštavanje« o toku ustavne rasprave,²² dok je samo jedan, osim izveštavanja, bio otvoren i za »ustavnu raspravu« u vidu autorskih priloga.²³

2. »Politika«. Opredelivši se za »izveštavanje i obaveštavanje« o pitanjima u vezi sa novim Ustavom, najstariji dnevni list u Srbiji »Politika« (izlazi od 1905) prvi je 11. aprila dao detaljniji izveštaj o tome »šta piše« u Radnoj verziji Ustava (iako tekst još nije bio dostupan javnosti) i najavio predstojeću raspravu o Radnoj verziji na Odboru za ustavna pitanja Skupštine Srbije.

2.1. U broju od 14. aprila, »Politika«, donosi vest da je zasedao Odbor za ustavna pitanja Skupštine Srbije, ističući u naslovu da je »počela rasprava o Ustavu SRJ« (podvukao — SL), između ostalog, prenoseći da: »Marković (misli se na člana ekspertske grupe dr prof. Ratka Markovića — primedba SL) je zatim rekao da se Srbija i Crna Gora ne ujedinjuju, već da se Crna Gora udružuje sa Srbijom. Crna Gora je veoma osetljiva na aspiracije Srbije i neće pristati da sa ustavotvornom skupštinom ide u neizvesnost«.²⁴

2.2. Veoma zanimljivu vest »Politika« donosi 15. aprila, kada je na uočljivom mestu, osvanuo naslov »Usvojen Ustav Savezne Republike Jugoslavije«: očigledno da ova vest nije mogla biti tačna, jer je Ustav SRJ usvojen i proglašen tek 27. aprila 1992. godine (na sednici Saveznog veća Skupštine SFRJ).²⁵

2.3. U ostale dane od objavljivanja teksta Radne verzije Ustava SRJ do njegovog proglašenja (16—27. april), »Politika« uglavnom donosi kraće informacije o pojedinim zasedanjima, reagovanjima stranaka, zakazivanju raznih sednica i sl.).

3. »Borba«. Za razliku od ostalih dnevnih listova u Srbiji, »Nezavisni politički dnevnik — Borba«, osim što se opredelio za »obaveštavanje i izveštavanje«, opredelio se i za otvaranje svojih stra-

²² Posebno dnevni listovi »Politika«, »Politika ekspres« i »Večernje novosti«.

²³ Posebno dnevni list »Borba« u periodu od 13. do 25—26. aprila 1992. godine.

²⁴ Ivana Anojčić: *Počela rasprava o Ustavu SRJ — Federacija otvorena i za druge republike*, »Politika«, 14. april 1992, str. 9.

²⁵ Ivana Anojčić: *Usvojen Ustav Savezne Republike Jugoslavije — Kompromis za federalni ustav*, »Politika«, 15. april 1992, str. 9.

nica stručnim mišljenjima. Tako: »Radna verzija Ustava Savezne Republike Jugoslavije, koju je sačinila zajednička radna grupa eksperata Srbije i Crne Gore, ovih dana je postala dostupna i široj javnosti. S obzirom da je reč o značajnom dokumentu, činjenicom da je prvi ustav jedne nove državne zajednice koja se tiče svih građana dosadašnje dve republike, »Borba« će narednih dana objavljivati komentare o ovom aktu iz pera najistaknutijih teoretičara države, društva i politike.«²⁶

3.1. U tekstu: »*Zakon mnogih nedoumica*«, profesor Kosta Čavoški, između ostalog, ističe se da: »Nema, dakle, nikakve sumnje da su tvorci srpskog Ustava iz 1990. godine, ne samo »racionalizovali«, već izopačili parlamentarizam, čajući Predsedniku Republike takoreći cezarističku vlast. Da su samo taj ustav napisali, još bismo im verovali da su to učinili valjanim i jakim razlozima i da je taj tip predsedničkog »parlamentarizma« stvar njihovog načelnog i postojanog uverenja. Na naše veliko iznenađenje, za manje od dve godine naši ustavotvorci su radikalno promenili svoj stav prema obliku državne vlasti, pa su umesto predsedničkog, odnosno »racionalizovanog« parlamentarizma, kako bi to rekao prof. dr Ratko Marković, Nacrtom ustava tzv. treće Jugoslavije predvideli manje-više klasični parlamentarizam u saveznoj državi.«²⁷

3.2. U tekstu: »*Crnogorci šesnaest puta ravnopravniji*«, profesor Čavoški, između ostalog, kaže da: »Nova država pod starim jugoslovenskim imenom treba da prikrije vojni i diplomatski poraz Slobodana Miloševića i vojske na koju se oslanjao i učini bezbolnijim gubitak države u kojoj su živeli skoro svi Srbi.«²⁸

3.3. U tekstu: »*Slobode u neozbiljnim deklaracijama*«, profesor Vladan Vasiljević, između ostalog, ističe: »Javlja se i nesklad između odredaba člana 9. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, i člana 24. Ustava SRJ. Reč je o lišenju slobode u krivičnom postupku. U međunarodnom dokumentu traži se brz postupak: za izvođenje pred sud predviđeno je najkraće vreme. Po Ustavu SRJ to može da traje i do šest meseci, što se teško da uklopiti u postojeće standarde, a otvara put i brojnim zloupotrebama, kako upozorava i ranija praksa.«²⁹

3.4. U tekstu: »*Kardelj nad Žabljakom*«, akademik Miodrag Jovičić, između ostalog, kaže: »Odredbe Nacrta ustava očigledan su korak nazad u odnosu na Ustav od 1974. godine. Prepun konfederalnih elemenata, ovaj Ustav ipak nije davao federalnim jedini-

²⁶ *Treća Jugoslavija u novom ustavnom ruhu*, »Borba«, Beograd, 15. april 1992, str. 13.

²⁷ Kosta Čavoški: *Zakon mnogih nedoumica*, »Borba«, Beograd, 15. april 1992, str. 13.

²⁸ Kosta Čavoški: *Crnogorci šesnaest puta ravnopravniji*, »Borba«, Beograd, 16. april 1992, str. 13.

²⁹ Vladan Vasiljević: »*Slobode u neozbiljnim deklaracijama*«, »Borba«, Beograd, 17. april 1992, str. 15.

cama pravo da utvrđuju dužinu mandata svojih predstavnika u Veću republika i pokrajina, niti način na koji će ih odrediti. Sve je to, kao i u većini federacija, bilo uređeno saveznim ustavom na jednoobrazan način. Sada se, iz neobjašnjenih razloga, od toga odstupa i Veće republika koncipira, poput neke dijete (i po pravilu jedinog) organa konfederacije³⁰

3.5. U tekstu: »Ujedinjenje radi razdvajanja«, profesor Pavle Nikolić, između ostalog, ističe: »Današnje Savezno veće Skupštine SFRJ koje treba, kako je izričito predviđeno, da usvoji i proglasi novi Ustav, ne uživa ni legalitet, ni legitimitet za taj čin. Pre svega, mandat delegata u Saveznom veću je istekao još 1990. godine, a druga odluka o produženju tog mandata (da se zanemari ona prva) nema ustavni osnov, te se sa razlogom postavlja pitanje legalnog postojanja uopšte Saveznog veća, pa time i njegovog ovlašćenja da usvaja Ustav. Osim toga, Savezno veće je potpuno nelegitimno, s obzirom na to da su delegati bili birani na jednostranačkim izborima 1986. godine. U današnjim, promenjenim političkim prilikama, jednostranački karakter Saveznog veća ga do kraja diskvalifikuje i čini nelegitimnim³¹»

3.6. U tekstu: »Smetnje modernizaciji«, profesor Ljubomir Madžar, između ostalog, ukazuje na probleme u vezi sa svojinom: »Ne omijentišući se na otvorenu diskriminaciju nijednog oblika svojine, Ustav bi morao da stvori prostor za dalekosežne promene vlasničke strukture, što u sadašnjoj verziji nije učinio. Štaviše, u nužnim promenama koje slede, on bi mogao da se pokaže kao prilična smetnja. Celishodnija ustavna formulacija bila bi da se nova država u ekonomskoj sferi oslanja na institucionalno zaokruženu tržišnu privredu sa privatnom svojinom kao nosećim oblikom vlasništva³²»

3.7. U tekstu: »Ustav za ratnu opasnost«, autor, između ostalog, ističe: »Pesimistička opcija polazi od okolnosti da je (tzv. krmje) Predsedništvo SFRJ na sednici održanoj 1. oktobra 1991. godine, ocenjujući aktuelnu političko-bezbednosnu situaciju u zemlji, »Utvrđilo postojanje neposredne ratne opasnosti« (Službeni list SFRJ 75/91), čime je praktično suspendovan Ustav SFRJ. U uslovima »pravnog vakuuma«, po prirodi stvari, ne samo da je pravno irelevantno dejstvo principa legaliteta u svom substancijalnom i proceduralnom smislu, već su pravno irelevantne i sve posledice koje odgovarajući pravni akti eventualno proizvedu. (...) Prema postavkama ovakvog pesimističkog scenarija, Ustav Savezne Re-

³⁰ Miodrag Jovičić: *Kardelj nad Žabljakom*, »Borba«, Beograd, 20. april 1992. str. 11.

³¹ Pavle Nikolić: *Ujedinjenje radi razdvajanja*, »Borba«, Beograd, 21. april 1992. str. 11.

³² Ljubomir Madžar: *Smetnje modernizacije*, »Borba«, Beograd, 22. april 1992. str. 13.

publike Jugoslavije, *de facto* i *de iure* svodi se na »Ustav neposredne ratne opasnosti« sa jedinim ciljem da se neke konkretne aktuelne situacije (npr. političko odlučivanje, mobilizacija vojnih obveznika, koncentracija fiskalnih resursa i sl.), što pre regulišu i učine operativnim u administrativno-tehničkom smislu: sve ostalo je pravno i faktički irelevantno«. ³³

3.8. U tekstu: »*Srpsko-crnogorski Pijemont*«, dr Radošin Rajović, između ostalog, kaže: »Srbija i Crna Gora nisu ušle ravnopravno ni u izradu ovog projekta Ustava, pre svega zato što je u Crnoj Gori održan referendum na kojem su građani glasali za sasvim određene uslove pod kojima žele stupiti u zajedničku državu, a to su predstavnici Crne Gore u radnoj grupi morali imati stalno pred očima i predočavati drugoj strani. Deo radne grupe iz Srbije nije imao tako jasno izražen stav građana svoje republike, zato što u Srbiji takvog referenduma nije bilo«. ³⁴

4. *Stručni skupovi.* O tekstu novog Ustava SRJ organizovane su dve stručne rasprave: na Pravnom fakultetu u Beogradu (24. aprila) i na stručnoj tribini »*Forum iuris*« (u okviru Udruženja pravnika Srbije) u saradnju sa časopisom »*Pravni život*« (25. aprila).

4.1. *Pravni fakultet u Beogradu.* Pravni fakultet u Beogradu organizovao je 24. aprila (»Veliki petak«) raspravu nastavnika i saradnika o radnoj verziji Ustava Savezne Republike Jugoslavije. Rasprava je organizovana u saradnji Opšteg seminara Pravnog fakulteta i Katedre za pravno-političke nauke. U raspravi je učestvovalo desetak diskutanata. ³⁵ U izveštajima u štampi sa ove rasprave, između ostalog, se kaže: »... novi Ustav buduće države grub je politički promašaj koji ukazuje ne samo na neveznost tvorca, već i na samovolju donosioca« (P. Nikolić); »... novim ustavom stvara se nova država pa se ne može tražiti kontinuitet sa starom« (M. Milojević); »... nije reč o donošenju, već o smandrljavanju ustava« (K. Čavoški); »... poslovicom »što se grbo rodi, vrijeme ne ispravi«, aludirano je na greške počinjene brzim ispisivanjem i usvajanjem stava« (S. Lilić); »... donošene novog ustava predstavlja pravo srpskog naroda na samoodbranu« (S. Đorđević); »... nova država neće moći da funkcioniše« (Z. Đukić-Veljović); »... moguće je da jedna republika svoje poslanike izabere doživotno« (D. Popović); »... no-

³³ Stevan Lilić: *Ustav za ratnu opasnost*, »Borba«, Beograd, 23. april 1992, str. 13.

³⁴ Radošin Rajović: *Srpsko-crnogorski Pijemont*, »Borba«, Beograd, 23. april 1992, str. 13.

³⁵ O raspravi o Radnoj verziji Ustava SRJ na Pravnom fakultetu, posvećena je specijalni 90-minutni TV program iz serije političkih emisija »NTV Paket — Studio B« 24. aprila 1992 (urednik: Dragana Milićević), a izlaganja sa rasprave biće objavljena u časopisu »Anali Pravnog fakulteta u Beogradu«.

vi ustav treba da predstavlja ustav diskontinuiteta, a ne kontinuiteta» (D. Kavran)³⁶

5. *Sindikati*. O radnoj verziji Ustava Savezne Republike Jugoslavije stavove je zauzeo i Sindikat Srbije: »Ustavna rešenja ponuđena u radnoj verziji saveznog Ustava ugrožavaju slobodu sindikalnog organizovanja, a pojedinim kategorijama zaposlenih, čak i oduzimaju. (...) Po oceni Predsedništava (Sindikata Srbije — SL), radna verzija Ustava umnogome oštrije i gore uređuje pravo na štrajk u odnosu na već bivši savezni Ustav, Ustav Srbije i republički Zakon o štrajku. Predloženo rešenje, rečeno je juče, štrajk načelno zabranjuje, a dozvoljava ga samo izuzetno«³⁷

6. *Opozicione političke stranke*. U izjavama i saopštenjima za javnost, lideri i predstavnici (demokratskih) opozicionih stranaka u Srbiji, između ostalog, kažu: »Ustav koji se radi na Žabljaku je oktroisan« (V. Koštunica, Demokratska stranka); Treću Jugoslaviju stvara Slobodan Milošević da bi prikrio neuspeh svoje politike« (M. Radić, Srpski pokret obnove); Golo priznanje činjenice da se Jugoslavija raspala« (D. Veselinov, Narodna seljačka stranka); »Dijalog nije otvoren« (V. Pešić, Reformska stranka)³⁸.

7. *Stručna mišljenja i politički stavovi*. Osim navedenih, u javnosti su izneta i druga stručna mišljenja i politički stavovi o ustavu »treće Jugoslavije«, između ostalog:

— »Ovaj rat, ali i mir koji dolazi posle njega predstavlja poraz Jugoslavije i svih onih koji su se borili za Jugoslaviju kao zajedničku državu, ne samo Srba i Crnogoraca. To je poraz srpske utopije.«³⁹

— »Jugoslaviju su stvorili južnoslovenski rodoljubi iz svih naroda. Zbog sadašnje tragedije više odgovornosti leži na političarima, Titovim »poslušnicima«, nego na »objektivnim faktorima«, kako bi rekli marksisti.«⁴⁰

— »Savezno veće odlučuje o promenama ustava, ali uz saglasnost federalnih jedinica.«⁴¹

³⁶ B. Oprijan-Ilić: *Tribina na Beogradskom Pravnom fakultetu o Ustavu buduće države — Bruka za struku*, »Nedeljna Borba«, Beograd, 25—26. april 1992, str. 6.

³⁷ G. Đukić: *Sindikat Srbije o Radnoj verziji saveznog Ustava — Štrajk zabranjen*, »Borba«, Beograd, 22. april 1992, str. 9.

³⁸ Svetlana Zelenbaba: *Šta o budućoj zajednici Srbije i Crne Gore Trećoj Jugoslaviji, kažu neki od prvaka opozicionih stranaka u Srbiji — Žabljak umesto Briona*, »Borba«, Beograd, 30. mart 1992, str. 7.

³⁹ Dragan Bisenić, Jasna Florić: *Sudija Ustavnog suda Srbije, Slobodan Vučetić o mogućoj nezavisnoj Srbiji, referendumu u Crnoj Gori, rezultatima rata — Jugoslavija, poraz srpske utopije*, »Borba«, Beograd, 7. februar 1992, str. 9.

⁴⁰ Radmila Stanković: *Naš sagovornik: Denison Rusinov, Profesor, istraživač na Univerzitetu u Pitsburgu — Jugoslavija oduvek sporna*, »Borba«, Beograd, 3. april 1992, str. 17.

⁴¹ Dara Vučinić, Vojislava Vignjević: *Dr Slobodan Gligorijević, Predsednik Skupštine SFRJ o ustavnim rešenjima za novu Jugoslaviju — Akt slobodne volje*, »Borba«, Beograd, 16. april 1992, str. 10.

— »Zemlje koje su imale za cilj razbijanje SFRJ sada imaju interes da priznaju SRJ i da time ozakone ostvarenje strateškog cilja — likvidaciju Jugoslavije kao regionalne sile. Tako je SRJ na sam dan proglašenja u osnovi prebrinula probleme međunarodnog priznanja.«⁴²

— »Da li uopšte ima smisla upuštati se u raspravu o tekstu Ustava Savezne Republike Jugoslavije kada je on donet na način koji ni prividno ne poštuje minimum uobičajenih i propisanih pravila za donošenje jednog takvog teksta?«⁴³

V. POST SCRIPTUM

1. *Umesto zaključka.* Umesto zaključka, povodom rasprave o Radnoj verziji Ustava Savezne Republike Jugoslavije, iznećemo primera radi, neke ocene, stavove i osvrte koji su izrečeni nakon proglašavanja Ustava Savezne Republike Jugoslavije.⁴⁴

2. *Deklaracija sa proglašenja Ustava.* Deklaracija koja je od strane Savezne skupštine usvojena zajedno sa proglašenjem Ustava Savezne Republike Jugoslavije, izazvala je različita pravna tumačenja. Tako je, između ostalog, istaknuto: »Deklaracija sa proglašenja Ustava SR Jugoslavije je u suštini vrlo dobar dokument, iako u nekim elementima dvosmislen. (...) Međutim, veština pravljenja ove deklaracije danas sigurno ima manji efekat zbog toga što je srpska Vlada izgubila kredibilitet u međunarodnim odnosima, najpre zbog toga što je, oslanjajući se samo na silu nevesto, naivno i trapavo pokušala da nametne rešenje jugoslovenske krize putem svršenih činova postignutim isključivo upotrebom sile. Time je Vlada Srbije pokazala potpunu ignoranciju međunarodnih faktora i međunarodnog sistema. (...) Što se samog dokumenta tiče on sadrži nekoliko elemenata koji mogu da se tumače različito. Prvo, radi se o faktičkom priznanju republičkih administrativnih granica u četvrtoj tački Deklaracije. (...)«⁴⁵

3. *Memorandum Svetog Arhijerejskog Sabora Srpske Pravoslavne Crkve.* »Sveti Arhijerejski Sabor Srpske Pravoslavne Crkve smatra svojom svetom dužnošću i obavezom da se sa svog ovo-

⁴² Bojana Jager: *Dr Blagoje Babić, O trećoj Jugoslaviji i njenom položaju u svetskoj zajednici i ekonomiji — Rubikonska naslednica triju kraljevina*, »Borba«, Beograd, 29. april 1992, str. 9.

⁴³ Zorica Radović: *Topuz Jugoslavija*, »Beogradski vidici«, Beograd, br. 3 (maj—jun) 1992, str. 4.

⁴⁴ *Ustav Savezne Republike Jugoslavije*, Službeni list SRJ, br. 1/92.

⁴⁵ Jasna Florić, Bojana Oprijan-Ilić: *Da li su Deklaracijom sa proglašenja Ustava SRJ prećutno priznate republičke administrativne granice — Vesto skrivanje poraza* (komentar za »Borbu« stručnjaka za međunarodno pravo dr Konstantina Obradovića i profesora dr Radoslava Stojanovića), »Borba«, Beograd, 4. maj 1992, str. 10.

godišnjeg redovnog zasedanja, u ovom presudnom istorijskom trenutku, obrati pravoslavnom srpskom narodu i međunarodnoj javnosti sa porukom odgovornosti i zabrinutosti, ali i rečima utehe i ohrabrenja. (...) Vlasti u Srbiji i Crnoj Gori još uvek nisu spremne da istinski prihvate nacionalno pomirenje, zacele posledice građanskog i bratoubilačkog rata i stvore preduslove za duhovni preporod i ozdravljenje naroda. Zato se Srpska crkva otvoreno *ograđuje* i distancira od ove i ovakve vlasti i njenih nosilaca, kao i od *bez naroda donetog Ustava* (podvukao — S. L.) i od pripremanih izbora, koji ne ulivaju poverenje kako svojom ishitrenošću, tako i načinom na koji se pripremaju.«⁴⁶

4. *Saopštenje Krunskog saveta*. Na poziv Nj. K. V. Prestolonaslednika Aleksandra, Krunski savet i Krunsko veće razmatrali su stanje koje je nastalo proglašenjem ustava Savezne Republike Jugoslavije: »Usvajanje ustava Savezne Republike Jugoslavije 27. aprila 1992. godine, odražava kontinuitet sa komunističkom Jugoslavijom koja je, rukovodeći se politikom Kominterne od 1924. godine i lažnom idejom o dva različita naroda, veštački razdvojila Srbiju i Crnu Goru. (...) Ustav Savezne Republike Jugoslavije je, pravno gledano, *apsolutno ništav pravni akt* (podvukao — S. L.). Donet je po neustavnom postupku, usvojen i proglašen od nelegalnog i nelegitimnog, jednostranačkog delegatskog Veća Skupštine, protivno važećim ustavnim aktima Srbije i Crne Gore.«⁴⁷

5. *Dixi, et salvave animam meam* (rekoh, i spasih dušu svoju): »Neviđena brzina pripreme i donošenja novog Ustava Savezne Republike Jugoslavije pretila je da će sprečiti pravnu nauku, ne samo da uzme učešća u izradi novog osnovnog zakona zemlje, nego i da bilo šta kaže o njemu pre njegovog stupanja na snagu. Ovo drugo se, na sreću, zalaganjem nastavnika Pravnog fakulteta u Beogradu i pravničke organizacije »*Forum iuris*« (u saradnji sa časopisom »*Pravni život*«), ipak nije desilo. (...) Održavanjem ova dva skupa i rasprava vođenim na njima, pravnici su spasili dušu i dokazali da se ne mire s tim da nauka kojom se bave mora biti sluškinja politike.«⁴⁸

6. *Deža vu* (već viđeno). »Neki televizijski kanali (Studio B, recimo) posvetili su dosta svog programskog vremena raspravi o novom ustavu na beogradskom Pravnom fakultetu. Profesori dotičnog fakulteta su, uz jedan blagi izuzetak, o pomenutom tekstu govorili sve najgore. Ali, nije to stvar koja je privukla moju pažnju. Bio sam impresioniran komedijantnim slučajem — jednim njegovim »*deža vu*«. Naime, na istom mestu je pre više od

⁴⁶ Memorandum Svetog Arhijerejskog Sabora Srpske Pravoslavne Crkve. »Politika«, Beograd, 29. maj 1992. str. 10.

⁴⁷ Saopštenje Kancelarije Nj. K. V. Prestolonaslednika Aleksandra, 11. maj 1992.

⁴⁸ Miodrag Jovičić: *Pravnici Srbije o Ustavu treće Jugoslavije — Ustav ne stvara državu*, »Borba«, Beograd, 5. maj 1992, str. 11.

dvadeset godina održana slična rasprava u povodu ustavnih amandmana kojim je započet proces donošenja danas po zlu znanog Ustava iz 1974. godine. Skup se izrodio u jedan od najvećih političkih skandala decenije: neki su profesori naprasno penzionisani, mnogi su najureni sa Fakulteta, a jedan je (Mihajlo Đurić) osuđen na robiju. Jer su tvrdili ono što danas znaju i vrapci u Tašmajdanskom parku. Neki od tadašnjih »neprijatelja svih boja« (Čavoški, Koštunica), bili su govornici i na prošlonedeljnom skupu. Paradoks je u tome da nije prošlo više od šest meseci kako su učesnici skupa iz 1971. godine javno rehabilitovani kao retki javni delatnici koji su još tada, rukovodeći se znanjem i principima struke, otkrili pogubnost »najnaprednijeg (i najopširnijeg) ustava u čitavoj istoriji čovečanstva«. (...) Ako je pomenutim činom pompezne rehabilitacije Đurića i ostalih priznata njihova vidovitost — ili šta li je već bila — onda elementarna logika upućuje na to da su i njihove zamerke teksta sadašnjeg ustava zasnovane bar toliko da bi im se posvetila dužna pažnja. Ali, ne. Pravni stručnjaci su opet u krivu, na isti način kako su to bili i 1971. Sada ih, doduše, neće hapsiti i izbacivati na ulicu, no suština je ostala ista: i dalje smo u kandžama voluntarizma sveznajuće i svemoguće politike. Taj se etno-egzistencijalni kontekst odlikuje, pored ostalog, i time da u njemu znanje nikada ne može steći pozitivan predznak, osim u retrospektivi, kada se pokaže koliko je koštala njegova ignorancija.«⁴⁰